

Kunst & cultuur

Ontwikkelingen en uitdagingen in het curriculum po en onderbouw vo

Viola van Lanschot Hubrecht, Moniek Warmer
SLO, april 2021

Inleiding

Voorafgaand aan het project Curriculum.nu beschreef SLO in een startnotitie de achtergronden van het onderwijs in kunst en cultuur en de verschillende curriculaire uitdagingen voor het leergebied. Deze uitdagingen hadden onder meer betrekking op de doelformuleringen, de inhoud, de overgangen tussen po en vo en de samenhang ([SLO, 2018](#)). Deze startnotitie was een vervolg en een actualisatie van de vakspecifieke trendanalyse en het addendum daarop (Van Lanschot Hubrecht, Marsman, & Van Tuinen, 2017). In 2020 heeft de sectie Kunst & Cultuur opnieuw een actualisatie gemaakt van de ontwikkelingen en uitdagingen in po en onderbouw vo en deze besproken met het bestuur van de vakverenigingen (VLS, VONKC), vertegenwoordigers van lerarenopleidingen en (andere) deskundigen.

Leeswijzer

In deze notitie schetsen we eerst de curriculaire uitdagingen in het primair onderwijs en in de onderbouw van het voortgezet onderwijs. Daarna gaan we in op actuele maatschappelijke ontwikkelingen. We eindigen met enkele conclusies.

Curriculaire uitdagingen

Huidige doelbeschrijvingen in po en onderbouw vo

Het huidige curriculum voor kunst en cultuur (primair, speciaal onderwijs en onderbouw voortgezet (speciaal) onderwijs) kent een beperkt aantal kerndoelen. Voor po heeft de overheid drie kerndoelen geformuleerd, voor de onderbouw van het vo gaat het om vijf kerndoelen. Deze kerndoelen omvatten het gehele leergebied kunst & cultuur en kunnen betrekking hebben op beeldende vorming (tekenen, handvaardigheid, textiele werkvormen en audiovisuele vorming), dans, drama, muziek en cultureel erfgoed (primair onderwijs). De kerndoelen bieden veel ruimte om eigen keuzes te maken.

Diversiteit in onderwijspraktijk

Scholen (bestuur, schoolleider, team en leraren) zijn zelf verantwoordelijk voor het beleid en de vertaling van de kerndoelen naar de onderwijspraktijk. Dat betekent onder meer dat zij keuzes maken over het aanbod en de lesinhouden en zelf de omvang bepalen. Dit leidt tot een grote diversiteit in de onderwijspraktijk en heeft gevolgen voor de doorlopende leerlijn.

Een aantal factoren zijn hierop van invloed: deskundigheid van het team, het budget voor het inhuren van externe vakleraren en het aanbod van culturele instellingen (Hoogeveen, Van der Zant, Kruiter, Vander Heyden & Donkers, 2019).

Ontwikkelingen en knelpunten in het primair onderwijs

Onderwijsaanbod

Sinds 2016 is het aantal scholen dat een visie op cultuureducatie heeft opgesteld, toegenomen. Meer dan de helft van de scholen heeft bijvoorbeeld een visie op muziekonderwijs opgesteld (Van Essen, Termoshuizen & Van den Broek, 2019). Uit de *Monitor Cultuureducatie primair onderwijs 2018 – 2019* blijkt dat scholen het moeilijk vinden aan te geven hoeveel uur zij besteden aan kunstzinnige oriëntatie en hoe deze uren over de verschillende kunstdisciplines verdeeld zijn. Scholen die dit wel aan kunnen geven, besteden zowel in de onderbouw als in de bovenbouw een gemiddelde van twee uur per week aan kunstzinnige oriëntatie. De meeste tijd daarvan wordt besteed aan tekenen, handvaardigheid en muziek.

Samenhang tussen leergebieden

Hoewel er sinds 2016 meer aandacht is voor samenhang, zijn er volgens de *Monitor Cultuureducatie primair onderwijs 2018 – 2019* nog maar weinig scholen met een samenhangend cultuurprogramma. De samenhang tussen cultuureducatie en andere vakken zien we vooral bij de zaakvakken. Verbinding tussen binnen- en buitenschoolse cultuureducatie wordt het meest gelegd bij de vakken muziek en erfgoed. In po-scholen krijgt samenhang tussen leergebieden veelal vorm via thema's en projecten en wordt al dan niet gekoppeld aan een aanbod vanuit culturele instellingen (Hoogeveen et al., 2019). Een uitdaging bij het realiseren van samenhang tussen leergebieden is te zorgen dat de verschillende vakken vanuit eigen doelen en inhoud een gelijkwaardige bijdrage kunnen leveren. Voor de kunstvakken is dit relevant om te voorkomen dat deze als middel in plaats van als doel ingezet worden.

De deskundigheid van de groepsleerkracht

De geringe aandacht die er in de pabo is voor de kunstvakken maakt volgens deskundigen en lerarenopleiders, dat de generiek opgeleide groepsleerkracht handelingsverlegen is bij het geven van onderwijs in kunst en cultuur. Het gaat immers om veel kunstdisciplines. Dit uit zich volgens deskundigen in een gebrek aan vakdidactische kennis en vaardigheden, ervaring en durf om met de leerlingen te tekenen, zingen, dansen of spelen. Deze waarneming ligt in lijn met de inzichten uit de *Monitor Cultuureducatie primair onderwijs 2018 – 2019*. De resultaten van dit onderzoek zijn gebaseerd op een vragenlijst uitgezet onder alle scholen in het primair onderwijs waarop 1412 scholen hebben gereageerd (20%). Van de scholen in dit onderzoek deed 31 procent niet mee aan CmK (Cultuureducatie met Kwaliteit), 22 procent deed alleen mee in 2017-2020, 44 procent in beide perioden en 4 procent enkel in 2013-2016. De vragenlijst van het monitoronderzoek is voornamelijk ingevuld door directeuren en interne cultuurcoördinatoren. Het overkoepelend beeld in de monitor over de deskundigheid van groepsleerkrachten is dat driekwart van de respondenten hun groepsleerkrachten vooral voor tekenen en handvaardigheid in redelijke of grote mate vakinhoudelijk deskundig achten. Meer dan de helft van de respondenten vinden hun groepsleerkrachten in redelijke of grote mate vakinhoudelijk deskundig genoeg

voor muziek en literatuur. De respondenten vinden meer dan de helft van de groepsleerkrachten niet of enigszins vakinhoudelijk deskundig genoeg voor spel/drama en beweging/dans. Het minst deskundig beoordeeld werd de vakinhoudelijke deskundigheid van groepsleerkrachten voor mediakunst en film. Respondenten van scholen die deelnemen aan CMK en Impuls Muziekonderwijs zijn positiever over de vakdeskundigheid van de groepsleerkracht dan scholen die niet deelnemen. Scholen waar groepsleerkrachten hoger beoordeeld worden op hun deskundigheid en waar groepsleerkrachten een groter vertrouwen hebben in de eigen vaardigheden hebben vaker een visie op cultuuronderwijs. Deze scholen huren vaker vakleerkrachten in of hebben vaker groepsleerkrachten met een vakspecialisatie voor de kunstdisciplines waarin collega's zichzelf niet deskundig genoeg voelen. Vakleerkrachten worden het vaakst ingezet voor muziekonderwijs.

Cultuureducatie met kwaliteit

De deelregelingen Cultuureducatie met Kwaliteit primair onderwijs en Impuls Muziekonderwijs en Professionalisering Cultuuronderwijs PO hebben gezorgd voor meer visie op kunst- en cultuuronderwijs, een intensievere samenwerking tussen culturele instellingen en scholen én de toename van het aantal Interne Cultuurcoördinatoren (ICC). Uit de *Monitor Cultuureducatie primair onderwijs 2018 – 2019* blijkt dat bij CmK-scholen cultuureducatie beter op de kaart staat dan bij niet CmK-scholen. Op deze scholen is meer draagvlak bij ouders en leraren voor kunst en cultuur. CMK-scholen besteden meer aandacht aan literatuur en erfgoed en minder aan tekenen en handvaardigheid en muziek dan niet CmK-scholen.

Deskundigheidsbevordering van leraren en het borgen van kunst- en cultuuronderwijs blijven van essentieel belang voor de kwaliteit van het uitgevoerde onderwijs (Hoogeveen, et al, 2019; Van Essen, Termoshuizen & Van den Broek, 2019).

Ontwikkelingen en knelpunten in de onderbouw voortgezet onderwijs

Doorlopende leerlijn

In het voortgezet onderwijs hebben de kunstvakken te maken met een uiteenlopende beginsituatie van leerlingen. In de onderbouw krijgen leraren te maken met leerlingen die vanuit het basisonderwijs veel of juist weinig aandacht hebben besteed aan kunst en cultuur. Daarnaast verschilt de mate waarin leerlingen van huis uit de mogelijkheid hebben gekregen om te dansen, te zingen, te musiceren of te acteren en/of gestimuleerd zijn zich op (ver)beeldende wijze te uiten. Er is geen doorlopende leerlijn vanuit primair onderwijs naar de onderbouw van het voortgezet onderwijs. In de praktijk zijn scholen genoodzaakt een nieuwe start te maken. Alle leerlingen krijgen zo de gelegenheid aan te sluiten. De keerzijde is dat er onvoldoende recht gedaan wordt aan de ontwikkeling en het niveau van de leerling.

Ook is te constateren dat er geen vanzelfsprekende doorlopende leerlijn is van onderbouw vo naar bovenbouw vo (vmbo, havo/vwo). Voor alle leerlingen in de

onderbouw van het vo, ongeacht het niveau, zijn de kerndoelen gelijk. De globaal geformuleerde kerndoelen liggen niet in lijn met de specifiek beschreven eindtermen in bovenbouw vo (vmbo, havo/vwo). Dat roept vragen op over de aansluiting van de programma's.

Diversiteit in de onderwijspraktijk

Net als in po kenmerkt het kunstonderwijs in onderbouw vo zich door een diversiteit in het aanbod. In het voortgezet onderwijs zijn er naast de reguliere lespraktijk scholen die kunstklassen hebben, cultuurstromen inrichten of cultuurprofiel school worden en veel aandacht besteden aan kunst en cultuur. Ook vo-scholen maken keuzes over het aanbod en de lesinhouden en bepalen zelf de omvang van de lessen. In tegenstelling tot po zijn de kunsturen in onderbouw vo wel structureel vastgelegd in een wekelijks rooster. De meeste scholen besteden aandacht aan beeldende vorming en muziek. Theater en dans komen minder vaak voor. Tot en met klas 2 van het vo is het onderwijsprogramma gebaseerd op globale kerndoelen. Scholen werken aan een basis op een schooleigen manier en afhankelijk van de mogelijkheden in de school en in de nabije omgeving. Daarbij bieden zij leerlingen eventueel verdiepende of verbredende activiteiten en dit alles doen zij vanuit een mono-, multi- of interdisciplinaire benadering van kunst- en cultuuronderwijs, veelal vanuit een westers perspectief (Hermanussen, 2021). De docentenopleidingen in de kunstvakhogescholen geven sinds 2003 een ongegradeerde/ongedeelde en dus eerstegraads bevoegdheid. Leraren zijn bevoegd in alle onderwijssectoren van het voortgezet onderwijs les te geven.

Relevante maatschappelijke ontwikkelingen

Actualisering leergebied kunst & cultuur

Kerndoelen en eindtermen zijn sinds 2006 niet of nauwelijks meer herzien, terwijl het brede terrein van kunst en cultuur voortdurend in beweging is. Technologische ontwikkelingen beïnvloeden de productie en beleving van kunst (Heijnen & Bremmer, 2019). Het is mogelijk virtueel door musea te wandelen of virtueel in het verleden 'aanwezig' te zijn en zo kennis te maken met erfgoed. Deze ontwikkelingen zijn van invloed op de inhoud en de vorm van het kunstonderwijs waarbij er een toenemende interesse is voor een interdisciplinaire benadering en crossovers tussen vakken. Hierdoor ontstaat via kunst ruimte voor experimentele vormen van denken en doen die ondenkbaar is binnen andere leergebieden en vakken (Heijnen & Bremmer, 2019).

De tegenwoordig sterk visueel ingerichte maatschappij vraagt om kennis en vaardigheden op gebied van visuele geletterdheid, nieuwe media, technologie en film. Op jonge leeftijd komen leerlingen met meer en complexe vormen van audiovisuele media en visuele uitingsvormen in aanraking. Het gevolg is dat in de onderwijspraktijk de wens is ontstaan nieuwe inhouden toe te voegen aan het leergebied en dit in kerndoelen te expliciteren.

Samenwerkingen tussen kunst en wetenschap, krijgen de laatste jaren steeds meer aandacht. De Koninklijke Nederlandse Akademie van Wetenschappen (KNAW)

opende in 2014 de Akademie van Kunsten, waardoor nu naast wetenschappers ook kunstenaars lid zijn. De interdisciplinaire samenwerking kan leiden tot verrassende en innovatieve vernieuwingen waarbij grenzen tussen kunst en (bèta)wetenschap vervagen.

De uitdaging zal zijn om leerlingen te leren vanuit verschillende vakinhouden en perspectieven onderzoek te doen en oplossingen te bedenken voor vraagstukken. Hierbij wordt een beroep gedaan op de ontwikkeling van brede vakoverstijgende vaardigheden en de ontwikkeling van creativiteit (Neele, 2019).

De huidige coronapandemie heeft grote gevolgen voor de culturele en creatieve sector. De situatie waarin bezoek aan bijvoorbeeld theaters, bioscopen, musea of evenementen uitgesloten of zeer beperkt mogelijk is, heeft geleid tot een nieuwe vormen van expressie én van beleving. Het programmeren, produceren en stimuleren van online content met een interactief element is een nieuw genre dat in ontwikkeling is en ongekende nieuwe aanvullende mogelijkheden biedt. Denk aan interactieve livestreams van voorstellingen (muziek, theater, dans) met game-elementen of filmische fragmenten (close-ups). Dit vraagt om een visie op samenhang binnen het leergebied en een uitwerking in kerndoelen die daar recht aan doen.

Bevorderen kansengelijkheid

Mede dankzij onderzoek van de Inspectie van het Onderwijs is er momenteel aandacht voor kansengelijkheid. Leerlingen van wie de ouders een lager opleidingsniveau of een migratieachtergrond hebben, worden niet in staat gesteld het niveau te bereiken dat zij cognitief aankunnen (Gubbels, Van Langen, Maassen & Meelissen, 2019; Inspectie van het Onderwijs, 2019; 2020). Vanuit deze constatering hebben taal en rekenen extra aandacht gekregen in het primair onderwijs. Deskundigen uit het vakgebied kunst en cultuur geven aan dat deze ontwikkeling ten koste gaat van onderwijs in de kunstvakken. Het funderend onderwijs heeft de belangrijke functie alle leerlingen een gemeenschappelijke brede basis aan kennis, vaardigheden en houdingen mee te geven. Naast de huidige verschillen in de onderwijspraktijk wat betreft aanbod, inhoud en omvang, speelt ook de thuissituatie van leerlingen een grote rol. Niet alle leerlingen krijgen van huis uit de mogelijkheid een museum te bezoeken, naar de film te gaan of worden gestimuleerd zich expressief te uiten. Hoewel dankzij de Regeling Cultuureducatie met kwaliteit veel scholen de meerwaarde zien van cultuuronderwijs, en extra ondersteuning vragen en krijgen, wordt ook geconstateerd dat niet alle scholen worden bereikt. Dit zijn vaak scholen met leerlingen met een onderwijsachterstand (Hoogeveen, et al 2019). Zij stellen andere prioriteiten. De verschillen tussen leerlingen op gebied van kunst en cultuur dreigen hierdoor groter te worden. De *Monitor Cultuureducatie primair onderwijs 2018 – 2019* bevestigt dat op scholen met (veel) achterstandsleerlingen er minder uren besteed worden aan kunstzinnige oriëntatie in de bovenbouw. Hier zijn zorgen over en met name over de verschillen die tussen leerlingen gaan ontstaan.

Deze verschillen tussen leerlingen zijn ook naar voren gekomen tijdens de covidcrisis van 2020/21. Hoewel er wel digitaal lesmateriaal aangeboden werd, bleken veel leerlingen niet of onvoldoende te kunnen beschikken over materialen en middelen om opdrachten uit te voeren.

Daarnaast zullen veel leerlingen in een thuissituatie niet de veiligheid voelen om aan activiteiten voor het leergebied kunst & cultuur te werken (denk aan het opnemen van een film, een tekening maken, dansen, zingen). Door de lockdown kwam nog scherper in beeld dat de thuissituatie niet leidt tot gelijke kansen op gelijke uitkomsten in onderwijs.

Inclusiviteit

Sociale afkomst en cultuur bepalen in hoge mate hoe we denken, wat we maken en doen, hoe we betekenis geven aan een steeds veranderende samenleving en hoe we met elkaar omgaan en communiceren. Om nu en in de toekomst succesvol te kunnen samenleven is het van belang om kennis te hebben van sociale en culturele opvattingen en daarmee rekening te houden in het handelen. Hoewel deze vaardigheden in principe in alle leergebieden aan de orde kunnen komen, zouden leerlingen bij kunst en cultuur kennis moeten maken met elkaars culturen, elkaars verhalen en elkaars beelden, vanuit een mondiaal en intercultureel perspectief. Het leergebied zou onderdelen moeten bevatten die identificatiemogelijkheden bieden aan leerlingen van alle achtergronden. Diversiteit in de leerlingenpopulatie dient daarbij het uitgangspunt te zijn.

Conclusies

De wereld – ook in de creatieve en culturele sector – is veranderd. De programmering, productie en belevingsmogelijkheden van kunst en cultuur zijn verbreed. De toepassing van digitale technologie zorgt voor nieuwe kunstzinnige uitingsvormen en een meer interdisciplinaire benadering van kunst. Daarnaast groeit de culturele diversiteit in de scholen en is er een toename van niet-westerse kunst en presentaties van artistieke uitingen van kunstenaars van kleur. Dit vraagt om nieuwe en andere inhoud voor het leergebied kunst & cultuur die meer aansluiten bij de huidige ontwikkelingen in de maatschappij en die uitgaan van de cultuur van de leerling. Deze veranderingen in de creatieve en culturele sector vragen om een actualisering van kerndoelen en eindtermen voor het leergebied.

Diversiteit in de onderwijspraktijk van het leergebied leidt tot verschillen tussen leerlingen. De diversiteit komt onder andere tot uiting in het aanbod, de inhoud en de omvang van het leergebied. Daarnaast krijgen niet alle leerlingen van huis uit de mogelijkheid kennis te maken met en zich te oriënteren op kunst en cultuur. Scholen met leerlingen met een onderwijsachterstand leggen in de regel de prioriteiten bij taal en rekenen. Een sterke culturele en kunstzinnige basis wordt gelegd door de wettelijke kaders voor het leergebied kunst & cultuur in een doorlopende leerlijn te expliciteren, samenhang tussen de kunstvakken en tussen leergebieden te verduidelijken en te concretiseren. Dit geeft leraren meer houvast

bij het bepalen van het aanbod, de inhoud en de omvang en brengt leerlingen een stap dichterbij kansen op gelijke resultaten voor het leergebied kunst & cultuur.

Bronnen

Aalders, P., Langen, A.M.L. van, Smits, K., Tillaart, D. van den, & Wolbers, M.H.J. (2020). *PISA-2018 De verdieping: Kansenongelijkheid in het voortgezet onderwijs*. Nijmegen: KBA Nijmegen. <https://www.pisa-nederland.nl/pisa-2018/> geraadpleegd op 15 december 2020.

Curriculum.nu (2019). *Leergebied Kunst & Cultuur. Voorstel voor de basis van de herziening van de kerndoelen en eindtermen van de leraren en schoolleiders uit het ontwikkelteam Kunst & Cultuur*. Den Haag: Curriculum.nu.

Essen, M. van, Termoshuizen, T. & Broek, A, van den (2019). Monitor Cultuureducatie primair onderwijs 2018 – 2019 (2019). *Onderzoek naar de landelijke ontwikkelingen in cultuureducatie sinds 2015-2016 en in relatie tot het programma cultuureducatie met kwaliteit*. Nijmegen: ResearchNed. <https://www.rijksoverheid.nl/documenten/rapporten/2019/11/11/landelijke-monitor-cultuureducatie-primair-onderwijs-2018-2019> geraadpleegd op 16 december 2020.

Gubbels, J, Langen, A. van, Maassen, N. & Meelissen, M.(2019). *Resultaten – 2018 PISA in vogelvlucht*. Enschede: Universiteit Twente.

Heijnen, E. & Bremmer, M. (2019). ArtsSciences als aanjager van curriculumvernieuwing. *Cultuur + Educatie*, 19(51), 8-18.

Hermanussen, M. (2021). *Kunst in mondiaal perspectief voor kunstvakdocenten in het voortgezet onderwijs*. Behoeftetepeiling bijscholing. <https://vonkc.nl/downloads/verslag-behoeftepeiling-Kunst-in-Mondiaal-Perspectief.pdf> geraadpleegd 10 maart 2021.

Hoogeveen, K., Zant, P. van der, Kruijer, J., Heyden, K. vander, & Donkers, E. (2019). *Goed cultuuronderwijs, ook in de toekomst. Opbrengsten Cultuureducatie met Kwaliteit en Impuls Muziekonderwijs*. Utrecht: Sardes.

Inspectie van het onderwijs (2019). Ministerie van het onderwijs, Cultuur en Wetenschap. *De staat van het onderwijs 2019*. Utrecht: Inspectie van het onderwijs. <https://www.onderwijsinspectie.nl/documenten/rapporten/2019/04/10/rapport-de-staat-van-het-onderwijs-2019> geraadpleegd 15 december 2020.

Inspectie van het onderwijs (2020). Ministerie van het onderwijs, Cultuur en Wetenschap. *De staat van het onderwijs 2020*. Utrecht: Inspectie van het onderwijs.

<https://www.onderwijsinspectie.nl/documenten/rapporten/2020/04/22/staat-van-het-onderwijs-2020> geraadpleegd op 15 december 2020.

Kieft, M., Grinten, M. van der, Damstra, G., De Wijs, F., Kruiter, J., Hoogeveen, K., & Hoogeboom, A. (2017). *Monitor cultuureducatie voortgezet onderwijs 2017*. Utrecht: Oberon.

Lanschot Hubrecht, V. van, Marsman, P., & Tuinen, S. van (2017). *Kunst en cultuur: Addendum op de vakspecifieke trendanalyse 2015*. Enschede, SLO.

Neele, A. (Red) (2019). Cultuur+Educatie 51. ArtsSciences als vakoverstijgend leergebied. Utrecht: LKCA.

SLO (2018). *Meewerken aan het onderwijs van morgen. Kunst & Cultuur*. Enschede: SLO.

Websites

<https://www.akademievankunsten.nl/nl/over/ontstaansgeschiedenis>, geraadpleegd op 16 december 2020.

<https://www.ahk.nl/lectoraten/educatie/lectorenplatform-okwt/> geraadpleegd op 16 december 2020.

<https://www.boekman.nl/actualiteit/gevolgen-coronavirus-voor-culturele-sector/>, geraadpleegd op 5 januari 2021

<https://vonkc.nl/nieuws-inspiratie/onderwijsbevoegdheden>, geraadpleegd op 15 januari 2021